

65. születésnapjára a Nyelvtudományi Közlemények külön emlékszámmal kívánta köszönteni, mely csak a 70.-re jelent meg. Ez volt a magyar tudományosság utolsó tisztelet- és köszönetnyilvánítása az akkor már halálos beteg Robert Austerlitz előtt.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság 1991-ben megválasztott alelnöke elment, de emléke és gazdag tudományos öröksége kollégáira, barátaira maradt.

Máté Jakab

Bogyay Tamás
(1909–1994)

Bogyay Tamás Nagymádi és Várbogyai Bogyay Lajos k. u. k. huszártiszt és Katalin, Pauler Gyula levéltáros lánya, Pauler Ákos filozófus testvére negyedik gyermekeként született Kőszegen, 1909. április 9-én. A nagykanizsai piaristáknál érettségizett. 1927-től a budapesti Eötvös Kollégiumban magyar, francia és olasz nyelvszakra járt, a Pázmány Péter Tudományegyetemen pedig egyidejűleg történelmet, művészettörténetet, régészetet, filozófiát és pszichológiát hallgatott. 1932-ben Hekler Antalnál megvédte művészettársociológiai ihletésű doktori értekezését. (*A művész a korai középkorban*. Budapest, 1932.) Ugyanabban az évben vette át a Kollégiumban magyar- és franciatanári oklevelét.

1935-ig fizetés nélküli gyakornokként dolgozott a budapesti egyetem Művészettörténeti és Klasszikarégészeti Intézetében. 1933-ban és 1934-ben a 18. századi francia szobrászat részletkérdéseit kutatta a berlini Collegium Hungaricumban, illetve a római Magyar Történeti Intézetben. Első állását 1935-ben foglalta el a zalaegerszegi tanfelügyelőségen. Ekkor kezdett foglalkozni az Árpád-kori művészettel, különösképpen a Dunántúli egyházi műemlékeivel. Őt évvel később visszatért a fővárosba. A Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium alkalmazottjaként főként a műemlékvédelmi osztályon tevékenykedett, anélkül, hogy hivatalnoki munkája elvonta volna figyelmét tudományos teendőiről. A háború alatt elkészítette második önálló művét Ják románkori apátsági templomáról, amely egyik kedves témája maradt élete végéig. (*A jáki apátsági templom és Szent Jakab-kápolna*. Szombathely, [1944.]; *Ják és Bamberg*. In: *Művészettörténet – Műemlékvédelem*. Budapest, 1993.)

1945 tavaszán az időközben miniszteri titkárrá előlépett Bogyay Tamást beosztották a Szépművészeti Múzeumból és egyéb budapesti gyűjteményekből nyugatra szállítandó műkincsek mellé. A vonat március végén elakadt a bajorországi Chiemsee déli határán. Értékes szállítmánya 1946-ban és 1947-ben Münchenen át visszakerült Magyarországra, hivatali kísérője és felesége azonban Chiemgau tartományában maradtak, előbb gyakorlati okokból, a kommunista hatalomátvétel után pedig önszántukból. Hét éven át igen nehéz körülmények között éltek egy felső-bajorországi községben.

Miként kitelepülésének körülményéből, úgy további szellemi működéséből is kitetszik, hogy a műkincsektől akaratlanul megvált magyar állami tisztviselő nem volt emigráns a fogalom szokványos politikai értelmében. Ellentétben az 1947/48-as emigrációs csoport számos tagjával, nem érezte magát arra hivatottnak, hogy a totalitarizmussal szembeni ellenérzését politikai munkában nyilvánítsa ki, és szervezeti keretben az elhagyott hazát országló hatalom mielőbbi megdöntésén fáradozzék. Elsőrendű feladatát abban látta,

hogy magyar témákat német közönség előtt a maga szakmai eszközeivel dolgozzon fel, adott esetben helyreigazítva a történeti Magyarország-kép torzulásait. Felvilágosító igénye az ötvenes évek elejétől újabb önálló munkákban nyilvánult meg (*Karolingische Skulpturen am Chiemsee*. Erlangen, 1953; *Lechfeld. Ende und Anfang*. Ein ungarischer Beitrag zur Tausendjahrfeier des Sieges am Lechfeld. München, 1955; *Kép és látomás*. Fejezetek a magyar romantika történetéből. Köln, 1962), valamint östörténeti, középkori és régészeti kérdéseket taglaló tanulmányok hosszú sorában. (Írásainak jelenleg nyomtatásban hozzáférhető könyvszete 1978/1979-ig terjed: *Schriften von Thomas Bogyay*. In: Ungarn-Jahrbuch 10 [1979] 6–10.) Jelenléte a német és a külhoni magyar szakirodalomban párját ritkító fegyelemről és céltudatosságról tanúskodott, hiszen hivatásának változatlanul jóformán csak szabadidejében élhetett. Miután a Szabad Európa Rádió 1952 januárjától felvette a magyar szerkesztőségbe, családjával Münchenbe költözhetett, végre túljutva a száműzetés kezdeti szociális megpróbáltatásain. Ennek fejében végleg le kellett mondania arról, hogy tudományos terveit illőképpen egyetemi vagy kutatóintézeti keretben valósítsa meg. Ámbár az amerikai intézmény korántsem középkor-szakértők továbbképzésére létesült, a vezetőség jóvoltából nem kellett teljesen elhagynia fő érdeklődési területét. Huszonkét éven át, 1974-es nyugdíjaztatásáig, Köszei Ákos álnéven többnyire kulturális műsorokat írt és szerkesztett, egyebek mellett egy magyar történelmi sorozatot, amelynek kézírata jelenleg sajnos lappang.

Bogyay Tamás 1962 decemberétől a Münchener Magyar Intézet (Ungarisches Institut München) első igazgatójaként olyan magyarságtudományi műhely kiépítésére törekedett, amelynek lételeme a külső kapcsolatok vizsgálata. Az intézet *Studia Hungarica* című könyvsorozatának beköszöntő kötetét a következő, tudósi hitet valló szavakkal ajánlotta a bajor befogadó-támogató közeg figyelmébe: „Ez a szakközönség előtt tartott, és most egy szélesebb olvasói körnek átnyújtandó előadás arról szeretne tanúbizonyságot tenni, hogy az intézet munkatársai a népköz és hazájukhoz való ragaszkodásuk ellenére elsősorban az igazságnak kötelezték el magukat”. (*Zum Geleit*. In: Bogyay Tamás: *Bayern und die Kunst Ungarns*. München–Zürich, 1964) Ám az akkor részben nemzetpolitikai beállítottságú vezetőség nem helyeselte maradéktalanul ezt az emelkedett irányelvet. Mielőtt kitekintő szellemtudományi hungarológiája a belső viták áldozatául esett volna, Bogyay 1968-ban átadta tisztségét német kézbe. A *Studia Hungarica* gondozását, valamint az intézet többi szakmai munkálatait elnökségi tagként továbbra is a legértékesebb tanácsokkal segítette. Az Ungarn-Jahrbuch, amelyet utóda az igazgatói székben, Georg Stadtmüller egyetemi tanár alapított 1969-ben, első kötetétől az ő körültekintően gondos szerkesztőbizottsági munkájának köszönhetette magas színvonalát. A Münchener Magyar Intézet, amelybe a legutolsó időkig hetente többször ellátogatott, ügyeinek rendezésekor mindvégig megnyugtató bizonyossággal támaszkodhatott észrevételeire és tanácsaira.

Bogyay Tamás a németországi magyarságtudomány intézményesítéséért, egyben a külhoni magyar szakirodalom gazdagításáért kifejtett több évtizedes munkássága során töretlenül ápolta kapcsolatait a nyugati, főleg a német tudományossággal. A müncheni Központi Művészettörténeti Intézetei (Zentralinstitut für Kunstgeschichte) és a Délkelet-Intézettel (Südost-Institut) igen szoros, kölcsönösen gyümölcsöző viszonyt alakított ki. Hat tanulmánya és számtalan könyvkritikája a Südost-Forschungenben, továbbá szerzői hozzájárulása a Südosteuropa-Bibliographie első kötetéhez (Gertrud Krallert-Sattlerrel: *Ungarische Bibliographie 1945–1950*. In: *Südosteuropa Bibliographie*. 1/2. 1945–1950. München, 1959) kézzelfoghatóan bizonyítja a Délkelet-Intézet jelentőségét német nyelvű műveinek terjesztésében.

Egyébiránt a kiadók szemében a megbízható ügyfelek közé tartozott. Tekintettel történelmi műveltségére és mélyre nyúló szakismereteire, a lehető legjobban választott a grazi Styria kiadó, amikor megbízta az Ungarns Geschichtschreiber forrássorozat szerkesztésével. (Szerkesztésében és közreműködésével a következő kötetek készültek: *Die heiligen Könige*. Graz–Wien–Köln, 1976; Kelemen Mikés: *Briefe aus der Türkei*. Graz–Wien–Köln, 1978; *Der Mongolensturm*. Berichte von Augenzeugen und Zeitgenossen 1235–1250. Graz–Wien–Köln, 1985. Sorozatszerkesztőként ő jegyezte a negyedik kötetet is: *Die „Gesta Hungarorum“ des Anonymen Notars*. Die älteste Darstellung der ungarischen Geschichte. Sigmaringen, 1991.) Szerzőként viszonylag kevés térre volt szüksége ahhoz, hogy lényeges felismeréseket közöljön olvasóival. Könyvismertetéseiben gyakorta kis tudománytörténeti áttekintést nyújtott. A németországi történészek céhében azon kevesek egyike volt, akik két nyelven nyomdakészen fejezték ki magukat.

Bogyay Tamás sokak számára leginkább lenyűgöző, eredetileg német nyelvű két könyvét a hatvanas évek második felében és a hetvenes évek közepén alkotta meg. Négy kiadást megért magyar történeti monográfiája (*Grundzüge der Geschichte Ungarns*. Darmstadt, 1967, 1973, 1977, 1991) és Szent István-életrajza (*Stephanus Rex*. Versuch einer Biographie. Wien–München, 1975; 1976-ban ugyanott, azonos főcímmel magyarul is) az elméleti szigor, az események és szerkezetek könnyed összefonódása, a lélektani beleérzőképesség, a nemzeti szempont összeurópai betájolása, és nem utolsósorban a tömör, gondos és közérthető fogalmazás révén magasan kiemelkedik az utóbbi évtizedek magyar vonatkozású tudományos könyvterméséből, határon innen és túl. Budapesten 1988-ban és 1993-ban megjelent magyar nyelvű kiadásuk méltóan övezte szerzőjük rég esedékes újrafelfedezését a magyarországi tudományos életben.

Bogyay Tamás 1981-ben még javában érezhette a magyarországi hatóságok rosszulátatát, amelyek vízumkérelmének késleltetett intézésével megakadályozták részvételét a magyar koronázási jelvényekről rendezett budapesti nemzetközi konferencián. (Előadásra szánt magyar nyelvű szövegét németül közölte a konferencia anyagát egybegyűjtő kötet: *Über die Forschungsgeschichte der heiligen Krone*. In: *Insignia regni Hungariae*. Studien zur Machtsymbolik des mittelalterlichen Ungarn. Budapest, 1983.) Négy évvel később a hatóságok feloldották a személyét sújtó beutazási tilalmat, és így negyven év után ismét magyar földre léphetett. Újabb öt év múltán az Eötvös Loránd Tudományegyetem a díszdoktori címet adományozta neki – mégpedig abban a teremben, melyben a jogelőd a művészettörténet doktorává avatta 58 esztendővel azelőtt.

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Közgyűlése 1991-ben a Társaság tiszteleti tagjává választotta.

E késő, de nem elkésztett tiszteletadások főszereplője ekkor már rendszeres előadói és szerzői tevékenységet fejtett ki Magyarországon. Szellemi hazatérése azon témakör ismételt megközelítésének a jegyében történt, amely pályafutása kezdetétől sosem hagyta nyugodni: művészet és állameszme az Árpádok korában, ezen belül az első magyar király szerepe és a szent korona eredete a bizánci befolyások tükrében. Azzal, amit erről magyarul és németül közölt és elmondott, kitérőlhettelenül beírta nevét a nemzetközi koronakutatás évkönyveibe.

Bogyay Tamás legjellegzetesebb emberi tulajdonsága a szerénység volt. Pedig büszkén érzékeltethette volna, hogy ő már megtalálta azt, amit mások holtukig hiába keresnek: a belső igények és a külső elvárások egyensúlyát. Jóllehet élete több ellentétes pólus között zajlott, saját szereptudata mindig tiszta maradt. Mindenkor a tudományra összpontosított.

Értelmiségi eszményét olyan kiművelt szakavatottság élte, amely katolikus és nemzeti kötődéseivel állandóan megnyílik más esznek és terek hatásai előtt, amely kritikus, de nem kioktató, folyton csiszolódik, de saját korlátait mindig elfogadja, vagyis valóban szabadelvű, mert nem követel magának kizárólagos és végleges érvényt.

A müncheni Ostfriedhof krematóriumában, ott, ahonnan az 1994. február 8-án elhunyt Bogyay Tamás hamvait a végső nyugalóhelyre, a badacsonyi Szent Donát-kápolnába szállították, olyan tudóstól vettünk búcsút, aki emberséget és szellemi képzettséget eggyé ötvözve sugárzott környezetére. A hétköznapiakban és az értelem magasabb rétegeiben egyformán a minőség mércéjét követte. Ember és mű egységet alkotott. Mindkettő értékes volt.

K. Lengyel Zsolt

Gunda Béla
(1911–1994)

Nagy veszteség érte a magyar néprajztudományt, a hungarológiai kutatásokat és az európai etnológiát: 1994. július 30-án elhunyt Gunda Béla, a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem professzora, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

Kutatómunkáját az 1930-as évek elején a budapesti Néprajzi Múzeumban kezdte, Bátky Zsigmond iránymutatásával, tanári működése a Pázmány Péter Tudományegyetem néprajzi tanszékén indult. Egyetemi hallgatóként bekapcsolódott a Pro Christo Diákok Háza falukutató munkaközösségének tevékenységébe. Javaslatára vizsgálta meg a tíztagú falukutató csoport 1935 nyarán az ormánási Kemsét mint az önpusztítás, az egyke típusú példáját. Kutatásaik eredményeként, Teleki Pál előszavával jelent meg 1936-ban az *Elsüllyedt falu a Dunántúlon. Kemse község élete* című könyvük, az első korszerű magyarországi falumonográfia. 1934–39 között gyakornok majd tanársegéd volt a Pázmány Péter Tudományegyetem néprajzi tanszékén Györffy István mellett. 1936-ban a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem közgazdasági karán Teleki Pálnál gazdasági földrajzból, Györffy Istvánnál néprajzból, Kovács Ferencnél gazdaságtörténetből tett doktori szigorlatot. 1938–39-ben svéd állami ösztöndíjjal Sigurd Erixon professzor előadásait hallgatta a Stockholmi Egyetemen. A már abban az időben is komoly eredményeket felmutató skandináv néprajzi kutatás eredményeivel, módszereivel való megismerkedése döntően befolyásolta további hazai munkáját. Hazatérve újjászervezte a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárát, amely ma is az általa lefektetett elvek szerint gyarapodik, működik. Ugyanakkor felvetette a magyar néprajzi atlasz elkészítésének gondolatát, tervét is. 1941-ben a Szegedi Egyetem magántanárként habilitálta összehasonlító néprajz, különös tekintettel a Balkán népeire című tárgyban. 1943-ban a Kolozsvári Egyetem Néprajzi Intézetének professzora lett. Itt kezdte el a Kárpátok népi műveltségének vizsgálatát.

1949-ben nevezték ki a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Intézetének professzorává, ahol egészen haláláig oktatott. Több mint száz tanítványt nevelt a magyarországi és erdélyi múzeumok, kutatóintézetek, egyetemek számára. Munkássága nyomán a szakemberképzéssel szoros egységben három évtized alatt a magyar és a közép-európai néprajz kultúrtörténeti összehasonlító vizsgálatának jelentős műhelyévé vált intézete. Az általa szerkesztett *Műveltség és Hagomány* című intézeti évkönyv a magyar